

Kucher M. O. the Bulgarian population of North Priazovia in 1861–1920.

In the article life of the Bulgarian people is considered in North Priazovia in 1861–1920. Mass migration of the Bulgarian people and basic employments of Bulgarians are described. Development of formation of the Bulgarian people is considered

Key words: the Bulgarian people, North Priazovia, migration, formation of the Bulgarian people.

УДК 94:355.425(477.52)

Малик Ю. О.

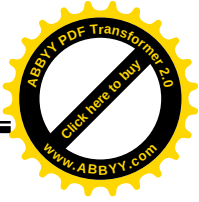
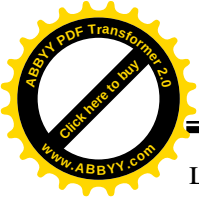
СМЕРТЬ С. В. РУДНЄВА: В ПОШУКАХ ІСТИНИ

Останнім часом у пресі з'являється чимало публікацій, які розповідають про маловідомі, або і взагалі незнані до того сторінки життя і діяльності окремих видатних особистостей нашої доби. На сьогоднішній день вже багато сказано та написано про партизанський рух у часи Великої Вітчизняної війни. Та більшість з цього має застарілий підхід до трактування основних історичних фактів та подій. Це стосується і легендарного комісара партизанського з'єднання, Героя Радянського Союзу Семена Васильовича Руднєва.

Про часи партизанського руху написано багато. Історіографічна спадщина увібрала у себе десятки монографій, брошур, нарисів, статей, присвячених найрізноманітнішим аспектам вітчизняної історії. Сама постать Семена Васильовича Руднєва привертала увагу багатьох дослідників, та більшість із них з року в рік переписують одне і те ж про його діяльність керуючись застарілими стереотипами.

Питання щодо розкриття «білих плям» у вітчизняній історії досить актуальне у наш час. Саме тому, вивчення історичних джерел, що стосуються партизанського з'єднання, є одним із важливих питань сучасної історичної науки.

В російській та українській історіографії питання щодо останніх хвилин життя партизанського комісара та причин його смерті остаточно не вирішено. Дискусія щодо загибелі у нерівнім бою, чи вбивство за вказівкою НКВС продовжує існувати. Найбільший внесок у розробку цих проблем був зроблений П. Брайком, В. Воробей та В. Савченком. У їх працях проаналізовані свідчення очевидців, та співставлені з офіційною версією радянського керівництва. Хоча в їх працях відсутній історичний аналіз джерел, не розкрито внутрішньополітичний конфлікт, який панував у з'єднанні. Отже, подальше вивчення і переосмислення

цієї проблеми зберігає свою актуальність.

До джерельної бази даного питання варто віднести звіти Ковпака Строкачу, що вказують на напружені взаємовідносини між УШПР та командним складом Сумського партизанського з'єднання, а також листи І. Сиромолотного до Т. Строкача, які вказують на неформальні стосунки (практично всі листи підписані «Будь здоров, целую», чого не прослідковується у жодному іншому листуванні на офіційному рівні). Протокол партбюро про висловлювання І. Сиромолотного по відношенню до комісара, який документально засвідчує факт ворожнечі з С. В. Руднєвим і надзвичайно напружені стосунки в з'єднанні; щоденник С. В. Руднєва, листи комісара, начальника УШПР Т. Строкача, радіограми «Кармен», «Корнєва», «Загорського», які містять значний аналітичний матеріал про діяльність партизанського з'єднання, а також про внутрішній конфлікт між комісаром та С. А. Ковпаком і І. К. Сиромолотним.

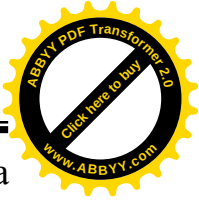
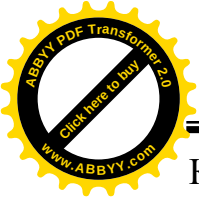
Мета статті – охарактеризувати основні події, що пов'язані із причиною смерті С. В. Руднєва – комісара партизанського з'єднання ім. С. А. Ковпака.

Основні дискусії розпочалися з публікацією статті Героя Радянського Союзу П. Е. Брайка «В августe сорок третьего... ». В ній автор виступив проти офіційної – зі своєю версією смерті С. В. Руднєва, яка проголошувала, що комісар помер при нез'ясованих обставинах 4 серпня 1943 року в Карпатах. Згідно з версією П. Е. Брайко, вбивство С. В. Руднєва здійснила радистка Аня Туркіна (Лаврухіна) за завданням представників ЦК КП(б)У і УШПР [1, 2].

Відразу після опублікування цієї статті у пресі розпочалися справжні дебати. Особливе невдоволення висловлювали колишні ветерани, які вважали, що ця стаття «поливає брудом» чесне ім'я Семена Васильовича. Проте в П. Брайко було й досить багато прибічників, які інтенсивно продовжували його думку у своїх дослідженнях та публікаціях.

Більшість версій опонентів до офіційної версії не мають на своє підтвердження ряду джерельних даних. Тому, що більшість із них були або й залишаються засекреченими, або й просто «зникли».

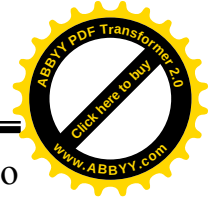
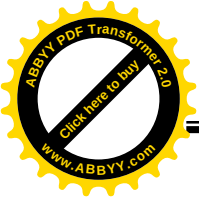
Першим і головним джерелом версії про те, що С. Руднєв не загинув у ході воєнних дій, а був вбитий за вказівкою служб НКВС, називають зізнання П. П. Вершигори, зроблене ним у 1955 році. Вершигора, згідно з твердженням Брайко, заявив тоді буквально наступне: «Да будет тебе известно, тезка, наш комиссар, погиб не в бою, как об этом гласит официальная партийная версия, а его убила по приказу представителя ЦК

Компартии Украины Ивана Сыромолотного моя радистка Анюта. Она сама мне доложила об этом после выполнения теракта» [2, 3]. Вершигора був впевнений, що Руднєву не могли пробачити того, що він своїми діями спростував всі наклепи, що зводилися на нього в 1938 р. («Карна справа № 11954» про звинувачення полкового комісара як «учасника правотроцькистської організації, що проводив диверсійну діяльність», хоча й був виправданий після тривалого слідства). А при веденні вдалої політики в партизанському русі виріс у велику фігуру. «Ведь он многое мог рассказать о преступлениях бериевцев. Вот они и решили его убрать. А организовать тайное политическое убийство поручили Сыромолотному, который числился у них в «должниках»: он дезертировал из Николаева, где должен был возглавить подполье» [2, 3]. Саме тому, Сиромолотний був направлений у загін Ковпака, щоб виконати своє доручення. Але, оскільки, він був боягузом, то це доручення передав радистці Анні. Проте ці слова були спростовані його сином – В. П. Вершигорою.

Інший вагомий факт даної справи – лист партизана П. І. Юрока, який був адресований П. Е. Брайко у 1972 році. В листі йшлося, що він являється єдиною особою у з'єднанні, який знає все про останні хвилини життя комісара. І що в ті останні рокові хвилини поруч із комісаром була «одна наша радистка, имя которой начинается на букву «А». Такой радисткой в нашем соединении была только одна девушка – радистка Вершигоры Аня – маленькая (тогда Анна Лаврухина, а по мужу – Туркина)». Але перевірити цей лист немає змоги жоден історик, адже його вже не існує. За висловом П. Е. Брайко, «его у меня викрали, после одной моей неосторожной фразы» [2, 3].

На підтвердження усної сповіді П. Вершигори, Брайко приводить письмове свідчення: «В 1946 году решением правительства Украины была снаряжена экспедиция в горы. Участвовали в этой экспедиции Панин, Базыма (председатель парткомиссии и начштаба соединения. – П. Б.) и я. На горе Дил и в урочище Дилок мы нашли могилы погибших в дялятинском бою... По фотографии гуцулы указали, где был захоронен еще не старый красивый человек с черными усами. Разрыв эту могилу, мы узнали череп с черными усами. Это он! – хотелось крикнуть мне, лишь только я увидел пулевые пробоины в высочной части черепа...» [2, 3]. Саме цей факт, що Вершигора побачив «пулевые пробоины в высочной части черепа», говорить, що версія із самогубством, яке ніби вчинив із собою Руднєв являється помилковою, оскільки, «ни один человек не способен дважды выстрелить в свой висок».

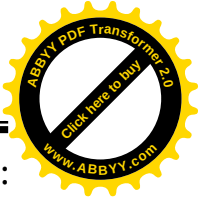
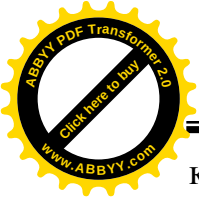

Ще одним свідченням на користь версії про сплановане вбивство комісара являється лист партизана М. Я. Ігнатенко від 11.08.1990 року, де говорилося, що в 1947 році П. П. Вершигора в присутності партизан М. Я. Ігнатенок і А. В. Кур'ято повідомив, що Руднева вбила А. Туркіна за вказівкою Сиромолотного І. К.

Важливим аргументом також являються щоденникові записи журналістки О. С. Каліненко (дружина П. Е. Брайко). В них повідомляється, що сину С. В. Руднева Юрію і його дружині Домініці Данилівні було відомо від П. П. Вершигори про вбивство комісара А. Туркіною. У цих записах міститься також свідчення М. Бакуменко про роль А. Туркіної в смерті С. В. Руднева. Необхідно відмітити, що М. Бакуменко на судовому процесі відкидав свою причетність до подібних показань.

Одним із найвагоміших аргументів на підтвердження вбивства комісара являються доведення ще одного відомого журналіста – В. Воробей. Воно ґрунтується на тому, що сина Семена Васильовича – Радія, вбили так само, як і батька (пострілом у бедро розривною кулею). Суть справи в тому, що після смерті батька, Радій перебував у роті Ковпака і Базими, а при виході із Карпат він опинився у групі із тринадцятої роти, яка була очолена Бережним, і яка під час виходу була відрізана від Ковпака. При цьому вся група вціліла і лише один Радік, напівроздягнений і ледве живий, поранений в бедро розривною кулею, залишився лежати в лозах. Група поверталася на його пошуки, але не знайшла. Радія після майже добового стікання кров'ю знайшли гуцули і відправили до родини Кіфяка. Радік жив ще два тижня, більшу частину із них – при свідомості. За ним доглядала вчителька Анна Михайлівна Кислиця, а також Григорій Нікіфорчук і Василій Кіфяк – комсомольці із підпілля, господар Олексій Яковича Кіфяк. Радік помер від гангрені. Григорій і Василій пішли із армією-визволителів добивати гітлерівців в сорок четвертому і обоє незабаром померли. Анну Кислицю в сорок п'ятому вбили бандити. А в 1948 «чорний ворон» радянського НКВС забрав назавжди Олексія Яковича Кіфяка, а також усіх його семерих дітей від одинадцяти до вісімнадцяти років [3, 6]. Тобто даний факт виступає в черговий раз вагогим підтвердженням того, що Семена Васильовича Руднева дійсно вбили за вказівкою служби НКВС, а всі докази свого злочину вони просто знищили.

Більшість дослідників не могли встановити істинну причину вбивства комісара, тому часто висловлювали різноманітні версії щодо того, що послугувало найвагомішим фактом за який Рудневу пробачити

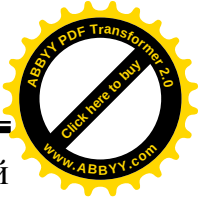
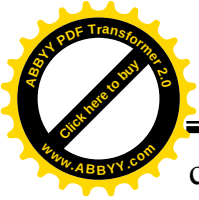

керівництво НКВС не могло. Так, зокрема, С. Чекалюк наголошує: «Вступивши на західноукраїнські землі, охоплені всенародним повстанським рухом, С. Руднєв зрозумів, що без порозуміння і співпраці з Українською Повстанською Армією ковпаківський рейд приречений. Задля досягнення домовленості про спільні дії проти німецько-фашистських окупантів і взаємодопомоги, С. Руднєв неодноразово зустрічався з проводом УПА. Про свої контакти з командуванням УПА і проведені спільні з УПА дії проти німецько-фашистських окупантів, С. Руднєв доповів Ковпаку, а той – у Москву. Звідти прийшов категоричний наказ заборонити будь-які контакти з УПА і нещадно знищувати українських повстанців як німецько-фашистських посіпак. Окремою радіограмою радистка отримала наказ убити Руднєва... » [11, 4]. Проте це твердження являється одним із недоведених на даний момент. Оскільки, за джерельними даними, то начальник штабу майор Базима видав наказ усім командирам батальйону «При зустрічах с націоналістами и местами их дислокации ни в коем случае их не трогать. Высылать парламентаров и через них разъяснять нашу политику относительно националистов. Им объяснить, что мы никого не будем трогать, здесь мы остаемся весьма непродолжительное время и отсюда уйдем. В качестве парламентаров направлять украинцев. О всех столкновениях с националистами немедленно информировать штаб соединения» [9, 7]. Наведений факт свідчить на користь того, що не лише один С. В. Руднєв вважав за правильний вибір не протистояти оунівцям. Тому, вважати, що лояльне ставлення до націоналістів могло стати основною причиною для його ліквідації не доводиться, оскільки воно не має наукового підґрунтя.

Крім даних фактів ми користуємося низкою документальних свідчень, які підтверджують напружений внутрішній конфлікт у з'єднанні С. А. Ковпака, що пов'язані із ім'ям С. В. Руднєва. Одним із найвагоміших конфліктів, які виникли у з'єднанні Ковпака щодо С. В. Руднєва були пов'язані із головою ЦК КП(б)У І. Сиромолотним.

І. Сиромолотний неодноразово негативно висловлювався на адресу комісара, навіть пропонував не лише зняти того з посади, але й взагалі знищити, оскільки він ніби являвся «ворогом народу». Так, Я. І. Мазуренко під час слідства над І. К. Сиромолотним, розповідав, що 4 квітня під час руху загону до переправи через р. Прип'ять І. К. Сиромолотний заявив наступне: «Яков, чего вы терпите эту сволочь, комиссара С. В. Руднева, это враг народа, его надо убрать» [5, 284].

Також у підтвердження напружених стосунків виступають і

свідчення Ковальова Івана Федоровича (політрука розвід роти), який буквально заявив таке: «5 апреля в компании по выпивке присутствовал бригадный комиссар т. И. К. Сыромолотный, и когда он был уже охмелевшим, сообщил мне строго по секрету следующее, вот его слова: «Хорошие у вас в отряде люди, а вот комиссар ваш Руднев – враг. В мирное время он сидел в тюрьме, надо было бы его убрать совсем. Он в отряде нажил и завоевал легкую славу за счет дел боевых ребят. Командир у вас Ковпак – это золото, а комиссар враг, был врагом и остался» [5, 284].

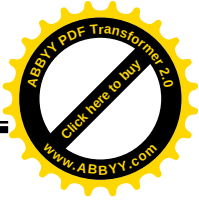
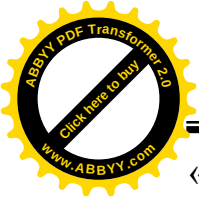
І. Сиромолотний сам факт ворожнечі із Рудневим не приховував, але свідчення Я. І. Мазуренко він відхилив, посилаючись на те, що такого говорити він не міг будучи у тверезому стані. Щодо висловлювань Ковальова, то Сиромолотний особливих зауважень не висловлював, так, як дійсно сам підтвердив той факт, що напередодні сильно полаївся із комісаром Рудневим, що той обізвав його дурнем в присутності сторонніх осіб, а він, у свою чергу, теж наговорив йому усякого. «Его поведением по отношению ко мне я был сильно огорчен, поэтому, будучи пьян, при стушении красок я мог сказать то, о чём рассказал здесь т. Ковалёв» [6, 285].

Після цього конфлікту Сиромолотний був відправлений із з'єднання, а свою поведінку пояснив, як заздрість по відношенню до комісара, оскільки прагнув зайняти його місце. Дійсні мотиви подібних висловлювань І. К. Сиромолотного не встановлені.

Так, найяскравішою конфліктною ситуацією було наростання напруженості між С. А. Ковпаком та С. В. Рудневим, зокрема, витяг із щоденника комісара: «Ковпак по-прежнему равнодушен не только к полевым и лесным условиям борьбы с противником, а в горах он совсем профан, но как он любит повторять чужие мысли и страшно глуп и хитер, как хохол, он знает, что ему есть на кого опереться, поэтому он пьет, ходит к бабе, такой же дуре, как и сам, спать, а когда приходится круто, то немедленно обращается к Х** (Руднев сам о себе), который всю ночь мечется по колонне и на всякие изменения немедленно реагирует» [4, 187].

Про те, що Ковпак дійсно пив багато свідчить і низка радіограм, зокрема: «Коваля [т. е. Ковпака – авт.] все боятся как огня – потому что как выпьет, так может кого угодно отхлестать плёткой» [8, 204].

Навіть у той час, коли С. В. Руднев загинув і про це було повідомлено в УШПР, то, за свідченням Загорського, комісара навіть ніхто й не шукав «Ковпак не принимал мер потому, что поругался с ним и желал его гибели. 20 августа командир минеров Терехов сообщил, что Ковпак о Рудневе сказал «одним крохобором меньше». (Хоча в цій шифровці є примітка Т. Строкача :

«Клеветник «Загорський». Этого быть не может. 17. 09.43 г.» [7, 314].

Тому з кожним роком кількість осіб, які схильні до тієї думки, що С. В. Руднева вбили за вказівкою НКВС, невпинно зростає.

Більшість колишніх партизан ковпаківців засудили цю позицію. Їхні доводи ґрунтуються на тому, що сучасне покоління прагне не дізнатися істину, а «облити брудом» справжніх героїв радянської доби, аби лише звинуватити радянське керівництво в цілій низці помилок. Прибічники ж радянської офіційної версії непохитно стоять на позиціях, що С. В. Руднев помер у нерівному бою із німецькими загарбниками. Всі версії про вбивство за вказівкою НКВС вони відкидають. Опоненти ж вказують на ті обставини, що пересічні вояки не могли знати усіх нюансів, які були пов'язані із ім'ям Семена Васильовича Руднева.

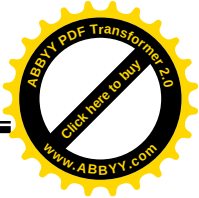
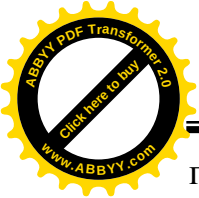
Відсутність прямих очевидців загибелі С. В. Руднева, а також те, що у з'єднанні постійно знаходились співробітники НКВС, які не залишали без уваги колишнього кандидата у «вороги народу», стало причиною версії про загибель комісара від рук агентів НКВС [2, 3].

Цілих два роки знадобилося Свердловському районному суду м. Москви для того, щоб розібратися в суті питання і винести вирок. Витяги із вироку говорять (справа № 2-113/92) «Сам автор П. Брайко не отрицает, что статья построена на предположениях и косвенных фактах. Версии не являются достоверными фактами и должны быть опровергнуты...».

Свідченнями М. Я. Ігнатенко про те, що зі слів П. Вершигори, йому стало відомо про причетність А. Туркіної до смерті комісара Руднева, суд не може покласти в основу свого рішення, оскільки він не є безпосереднім очевидцем, свідчення ніякими доказами не підкріплюються.

До того ж, ті особи чийми свідченнями користувалися журналісти та історики на підтвердження вбивства службою НКВС С. В. Руднева, часто відмовляються від своїх слів, які й так ґрунтувалися лише на простих фразах та домислах.

Одним із найяскравіших таких прикладів можуть слугувати вислови самого партизана П. І. Юрока, які перед своєю смертю були передані на зберігання до Делятинського історико-краєзнавчого музею. Ось деякі фрагменти із них: «Ко мне обратился комиссар и сказал по-отцовски: «Мы хоть на свете немного пожили, а ты еще молод. Пробирайся между кустами перебежками и выходи к своим» [5, 4]. Я так и сделал ... Больше о группе партизан, которые были с Рудневым, я не слышал и как погиб – не знаю. Выражаю мнение свое, что они стояли насмерть, не пропуская врага к месту выхода партизан». А дані його свідчення корінним чином

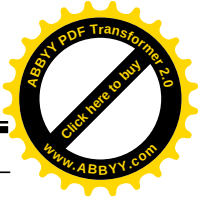
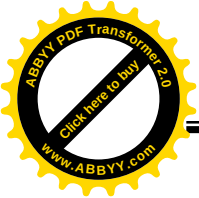
протирічать тому, що він написав у своєму листі П. Е. Брайко.

Іншими словами, суд провів услід за істориками «історично-джерельний аналіз» і результати все ж спираються на точні дані і говорять про смерть комісара в бою з фашистськими загарбниками від німецької кулі. Проте остаточна крапка у справі смерті Руднева не поставлена, оскільки, в даний час з'являється все більше документальних підтверджень напруженого становища, яке існувала у з'єднанні С. А. Ковпака і було пов'язане з ім'ям С. В. Руднева.

Отже, дискусії, які розпочалися в 1990 році, продовжуються і до цього часу. Кожна зі сторін намагається надати якомога більше доказів своєї правоти. Але не дивлячись на велику кількість публікацій питання про те, як загинув комісар Руднев, так і залишається нез'ясованим. Жодна зі сторін не може пред'явити стільки документальних підтверджень, щоб спростувати будь-які суперечки в цьому питанні.

Джерела та література

1. Бережной И. И звання героя недостойн [Текст] / И. И. Бережной // Ленинский путь. – 1990. – 28 июля. – С. 2.
2. Брайко П. Е. В августе сорок третьего... [Текст] / П. Е. Брайко // Правда. – 1990. – 13 апреля. – С. 3.
3. Воробей В. Раздумья о судьбе Комиссара [Текст] / В. Воробей // Путивльские ведомости. – 1995. – 29 июня; 6, 13, 20, 27 июля; 3 августа.
4. Из дневника комиссара Сумского партизанского соединения С. Руднева / Запись от 23 июля 1943 г. // Червоні партизани України, 1941–1944: маловивчені сторінки історії, документи й матеріали. – Київ. Український издательный союз. – 2006. – С. 187.
5. Комаров В. Неизвестные эпизоды из биографии легендарного комиссара С. В. Руднева [Текст] / В. Комаров, В. Савченко // Правда. – 1989. – 12 июля. – С. 4.
6. Протокол заседания партбюро Путивльского партизанского отряда Сумского соединения о высказываниях представителя ЦК КП(б)У И. Сыромолотного в отношении комиссара соединения С. Руднева // Червоні партизани України, 1941–1944: маловивчені сторінки історії, документи й матеріали. – К. : Украинский издательный союз. – 2006. – 430 с.
7. Радиogramма «Загорского» первому секретарю ЦК КП(б)У Н. Хрущёву и начальнику УШПД Т. Строкачу о гибели комиссара Сумского партизанского соединения С. Руднева. // Червоні партизани України, 1941–1944: маловивчені сторінки історії, документи й матеріали. – К. : Украинский издательный союз. – 2006. – 430 с.
8. Радиogramма «Кармен» начальнику УШПД Т. Строкачу о поведении командования Сумского партизанского соединения. // Червоні партизани України, 1941–1944: маловивчені сторінки історії, документи й матеріали. – К. : Украинский издательный союз, 2006. – 430 с.
9. Савченко В. Правда і кривда: До 95-річчя від дня народження С. В. Руднева [Текст] / В. Савченко // Сумська новина. – 1994. – 5, 12, 19, 26 лютого; 5, 12, 26 березня; 8 квітня; 7, 28 травня.
10. Смерть комісара Руднева : Крах версії // Ленінська правда. – 1991. – 16 серпня. – С. 5.

11. Чекалюк С. Оконфузилися [Текст] / С. Чекалюк // Шлях перемоги. – 1999. – 24 березня. – С. 4.
12. Чайковський А. С. Невідома війна (Партизанський рух в Україні 1941–1944 рр. мовою документів, очима історика) [Текст] / А. С. Чайковський. – К. : Україна, 1994. – 256 с.

Малик Ю. О. Смерть С. В. Руднева: в пошуках істини.

У статті розглянуто різні версії причин загибелі комісара партизанського з'єднання С. В. Руднева.

Ключові слова: Делятин, С. А. Ковпак, партизанське з'єднання, радист, Р. С. Руднев, С. В. Руднев, І. К. Сиромолотний.

Малик Ю. А. Смерть С. В. Руднева: в поисках истины.

В статье рассмотрено разные версии причин гибели комиссара партизанского соединения С. В. Руднева.

Ключевые слова: Делятин, С. А. Ковпак, партизанское соединение, радист, Р. С. Руднев, С. В. Руднев, И. К. Сыромолотный.

Malyk Y. O. Rudnev's death: searchu the thuth.

In this article there described different versions on reasons of the death guerilla's gathering S. V. Rudnev.

Key words: Delytyn, S. A. Kovpak, guerslla's gatheving ,radio operator, R. S. Rudnev, S. V. Rudnev, I. K. Syromolotnyi.

УДК 94:332.012.2:316.343«186/190»(477.4+477.5)

Олійник Н. В.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ СЕЛЯНСТВА У ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД НА НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

У II пол. XIX ст. на Наддніпрянщині зберігались значні відмінності у правовому становищі різних категорій населення, аграрне реформування впливало на соціально-економічне становище селянства, яке, як основна трудова маса суспільства, відігравало вирішальну роль у поступальному розвитку капіталістичних відносин в Україні. Проблемам соціального статусу селянства в суспільстві присвячено багато фундаментальних праць та публікацій. Але подальше вивчення і переосмислення цієї проблеми є досить актуальним.

У російській та українській історіографії комплекс проблем соціально-економічного становища селянства у II пол. XIX ст. на Наддніпрянщині вивчено фрагментарно. Найбільший внесок у розробку цієї проблеми зробили О. Реєнт та М. Яременко [9; 11]. У їх працях проаналізовано еволюцію капіталістичних відносин на Наддніпрянщині, досліджено основи